

Дроботов С. А.
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри Інституту Управління державної охорони України
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

CIVIL SOCIETY AND ENSURING THE NATIONAL SECURITY OF THE UKRAINIAN STATE

Розкрито сутність та значення громадянського суспільства в процесі формування державної політики національної безпеки. Встановлені основні потенційні можливості залучення інститутів громадянського суспільства до вирішення проблеми забезпечення національної безпеки. Визначені основні можливості та потенціал громадянського суспільства в безпековій сфері. Наголошується на необхідності розширеного співробітництва інститутів громадянського суспільства та органів державної влади в цій сфері.

Ключові слова: громадянське суспільство, національна безпека, система забезпечення національної безпеки, соціальні мережі, інститути громадянського суспільства.

There were disclosed the essence and significance of civil society in the process of forming the state policy of national security. There were identified the main potential opportunities for involving civil society institutions in solving the problem of ensuring national security. The main opportunities and potential of civil societies in the security sphere were identified. It was placed an accent on the need for enhanced cooperation between civil society institutions and public authorities in this area.

Key words: civil society, national security, national security system, social networks, civil society institutions.

Актуальність теми. Розвиток демократичної держави напряму і тісно пов'язаний із формуванням та розвитком громадянського суспільства. Всі без вкочення аспекти державотворчих процесів в тій чи іншій мірі залежать від реакції громадянського суспільства, його позиції та головне – діалогу, який ведеться від імені народу із державою. Громадянське суспільство може розглядатися нами, як певне продовження інституційного забезпечення безпосередньої демократії, оскільки форми реалізації ним волевиявлення та публічно-політична активність не упорядковуються законодавством настільки чітко наскільки це давало б змогу говорити про конкретні механізми реалізації його функцій. Тому нам уявляється що громадянське суспільство є постійним учасником публічно-політичних процесів, але учасником без конкретно визначеного кола обов'язків та чітко детермінованих функціональних можливостей. Натомість в умовах, коли внутрішній потенціал державно-управлінського впливу та інститутів державної влади в питаннях забезпечення національної безпеки вичерпується на фоні зростання зовнішніх загроз, нам вбачається, що саме інститути громадянського суспільства повинні перебрати на себе низку функцій в цій сфері. Зокрема мова йде про кооперацію зусиль та реалізацію наглядових й моніторингових функцій в сфері забезпечення національної безпеки. Все це актуалізує дослідження можливостей громадянського суспільства в контексті забезпечення національної безпеки та формування потенціалу певних сегментів в означеній сфері публічно-політичних відносин.

Ступінь наукової розробки теми. Проблема залучення громадськості та інститутів громадянського суспільства до процесів забезпечення

національної безпеки України є доволі новим вектором наукових досліджень, натомість вже на даному етапі існують наукові праці, які заслуговують на увагу та формують відповідний тренд для подальшого вивчення теми. Зокрема мова йде про роботи таких вчених як Корнієвський О. А., Мошинський Р., Опалько Ю.В., Смолянук В. Ф., Стучинська Н. П., Теперік Д. та ін..

Метою даної статті є визначення потенціалу інститутів громадянського суспільства в якості суб'єктів забезпечення національної безпеки України або суб'єктів реалізації окремих завдань в даній сфері.

Виклад матеріалу. Громадянське суспільство уявляється нами певною сукупністю неоднорідних, розрізнених та часто не взаємозалежних один від одного інститутів та інституцій основний акцент діяльності яких спрямовується на забезпечення умов максимального дотримання прав і свобод людини і громадянина. Сама сутність громадянського суспільства полягає в створенні критичної напруги суспільного інтереси до конкретних публічно-політичних процесів в державі з подальшим впливом на владу метою вирішення тих чи інших проблем. Суспільство не є інертним, але для кооперації та концентрації потенціалу впливу на публічно-політичні процеси існує необхідність його інституціоналізації. Це проявляється в створенні певних громадських платформ, рухів, організацій, які декларують своїми цілями захист суспільних інтересів та контроль влади.

Такі цілі є в більшості своїй загальними, організаційно-правове забезпечення цих процесів є несистемним, а функціональні можливості громадських організацій дійсно недостатньо детерміновані та інколи неідеві. Громадський контроль, громадські ініціативи та інші форми реалізації

своїх функцій та призначення громадянського суспільства зводиться частіше за все до формального доступу до інформації та до моніторингу ефективності діяльності органів публічно влади. Але на сьогодні існує потреба розширеного залучення громадянського суспільства до окремих сегментів та секторів державного управління. Мова йде про реалізацію функцій спрямованих на забезпечення національної безпеки, підвищення рівня громадської безпеки та стабільності публічно-політичних процесів в державі. Громадянське суспільство спроможне стати тим додатковим потенціалом, в якому органи державної влади зможуть знайти необхідні інструменти та механізми для підвищення рівня забезпеченості національної безпеки. Це пояснюється наступними аспектами та особливостями функціонування громадянського суспільства:

по-перше, громадянське суспільство характеризує не все населення держави а певну його частину яка відрізняється високим рівнем політичної культури, правової культури та активною суспільною позицією. Узагальнюючи можна зробити висновок про те, що громадянське суспільство є певною ініціативною групою, верствою населення, яке реалізує свою політичну правосуб'єктність в тому числі і поза межами процесів представницької демократії. Законодавством закріплена можливість реалізації політичних прав громадян шляхом прямого діалогу з органами публічної влади, і саме громадянське суспільство через відповідні інститути і реалізує цей діалог. В сфері забезпечення національної безпеки такий діалог є потенціальним джерелом пошуку нових інноваційних форм організації державно-управлінських процесів з метою підвищення рівня національної безпеки, оптимізації діяльності окремих державних інституцій та органів в означеному секторі;

по-друге, громадянське суспільство є провідником системи цивілізаційних цінностей всієї нації. Відтворюючи вектор розвитку держави саме інститути громадянського суспільства стають тими індикаторами розвитку державного управління в напрямку визначеному та закріпленому на рівні засадничих принципів державотворчих процесів. Іншими словами громадянське суспільство контролює дотримання державою ти гарантій основоположних прав і свобод людини і громадянина, які є беззаперечним здобутком будь-якого демократичного суспільства. В такий спосіб відбувається співставлення саме суспільством очікуваного від проголошення та закріплення пріоритетів розвитку держави в будь-якому вигляді та реального становища реалізації державної політики спрямованої на їх досягнення, в тому числі і в сфері національної безпеки. Більше того, сам моніторинг досяжності цілей розвитку держави здатен виявити ризики для національної безпеки як внутрішні, так і зовнішні;

по-третє, і найголовніше, громадянське суспільство здатне ефективно виявляти та реагувати на будь-які прояви ризиків національної безпеки, які мають внутрішньодержавне походження. Це стосується мінімізації будь-яких деформацій однорідності

суспільства, поширенням негативних тенденцій розшарування та соціальної нерівності. Інститути громадянського суспільства в цьому контексті та в цих процесах займають активну позицію спрямовану на захист та відстоювання систем національних цінностей прийнятних більшістю населення держави, мінімізацію будь-яких негативних проявів, в тому числі виявлення екстремістських настроїв та їх подолання через активний діалог всередині суспільства. Активна позиція інститутів громадянського суспільства здатна сформулювати необхідний рівень сприйняття громадськістю того чи іншого вектору розвитку державотворчих процесів без активного втручання держави.

Все викладене вище свідчить про існування потенціалу інституцій громадянського суспільства мінімізовувати ризики для національної безпеки, що виникають всередині самого суспільства, населення країни, а також провадити моніторинг та здійснювати нагляд за реалізацією цілей державного розвитку з боку органів публічної влади та інших інститутів політичного середовища. І цей потенціал потребує розкриття та ефективного використання в процесі забезпечення національної безпеки, інтеграції в загальнодержавну систему такого забезпечення та використання в якості резерву підвищення якості реалізації державою політики в безпековому секторі.

За визначенням Світового банку громадянське суспільство уявляється через сукупність горизонтальних зв'язків між різними групами, верствами інститутами соціуму, які утворюють стійку систему в межах якої відбувається обмін інформацією, комунікативна взаємодія та генерується соціальний капітал, спрямований на вирішення основних проблем суспільного розвитку [9]. Громадянське суспільство може і зобов'язане мати вирішальне значення у побудові консолідованої демократії. Тому, на платформі глобального економічного форуму з'явилося доктринальне бачення громадянського суспільства як сукупності неурядових організацій, які реалізують свою діяльність через інструменти та механізми суспільно-політичного характеру, що запроваджують такі суспільні зміни та трансформаційні процеси, які держава в умовах демократичного суспільства не може реалізувати через недопустимість імперативного впливу [8].

Громадянське суспільство – це сфера недержавних суспільних інститутів та відносин, сфера непримусової людської солідарності. Метою громадянського суспільства є організація взаємодії у соціальній сфері, взаємний вплив, установлення між особистісних відносин, добровільні об'єднання громадян, соціальні рухи, які здійснюються за допомогою комунікації [1, с. 75-82]. Таким чином, нам уявляється що громадянське суспільство є неоднорідним та повинно мати певну інституціоналізацію. Саме через інститути і відбувається вплив суспільства на публічно-політичну сферу. Так чи інакше, але інститути громадянського суспільства позбавлені можливості приймати остаточні рішення, які б мали юридичні та політично значимі наслідки для державотворчих процесів. Натомість вони дійсно формують певний соціальний капітал, який здатен

втілюватися у формі стійких соціальних мереж, які генерують необхідні для забезпечення національної безпеки умови здійснення моніторингу та нагляду за безпечним сектором.

Громадянське суспільство – це «особливий зріз (особливе поле) соціокультурного простору, в рамках якого індивіди і групи реалізують свої потреби, в тому числі стосовно забезпечення національної безпеки України. Формування інститутів громадянського суспільства є необхідною передумовою демократизації України та умовою її наближення до загальносвітових стандартів» [2, с. 187-189]. Громадянське суспільство являє собою складну, розмаїту систему індивідів, громад і організацій, яка постійно зростає. Інформаційні та комунікаційні технології відкрили нові сфери впливу, що зумовило значне зростання он-лайн організацій громадянського. Соціальні мережі дають змогу великій кількості людей об'єднуватися та колективно відповідати на соціальні виклики [7, с. 144-145]. Саме за рахунок сучасних інформаційних технологій ті комунікації, які утворюються в середині громадянського суспільства, набувають певної організаційної визначеності, стають проявом соціального капіталу, оформлюючись в стійкі мережеві зв'язки.

З точки зору національної безпеки саме такі мережі і формують необхідний потенціал громадянського суспільства в аспекті реалізації певних функцій в сфері її забезпечення. Зокрема мова йде потенційну здатність оперативно впливати на громадянську позицію соціуму, на суспільну свідомість, відстежувати та виявляти соціальні ризики або ризикогенні фактори. Неоднорідність громадянського суспільства дає змогу розширити межі охоплення своїм впливом та увагою всі прошарки та верстви суспільства, що значно підвищує ефективність реалізації тих завдань які можуть бути делеговані державою в межах забезпечення національної безпеки України.

На думку, В. Ф. Смолянюка «система національної безпеки України демонструє розгалужені причинно-наслідкові зв'язки між нацією та необхідністю досягнення стану її захищеності в сучасному глобалізованому світі, який невинно генерує різнохарактерні виклики, загрози та небезпеки. Дана система, відштовхуючись від національних інтересів та цінностей, є складним утворенням. Це пояснює складність рефлексії системних засад національної безпеки України з боку не лише широких верств населення, а й наявного політикуму [4, с. 120]. Ця теза є слушною, і саме через виявлений характер ставлення соціуму до проблем забезпечення національної безпеки і розкривається значення та потенційна утилітарність залучення інститутів громадянського суспільства до реалізації завдань з її забезпечення. Проблема в тому, що національна безпека є недетрмінованим явищем, вона розкривається через стан стабільного поступального розвитку суспільних, соціально-економічних процесів, яким не загрожують деформації та коливання нестабільності. Цього не можна досягнути жодним чином, в тому числі прорахувати, визначити та поба-

чити оскільки безпековий стан є категорією нематеріального світу, хоча наслідки його нестабільності чи порушення є цілком осяжними і проявляються у завданні шкоди суспільним та державним інтересам.

З таких позицій громадянське суспільство виступає платформою для уніфікації сприйняття соціумом основних засад системи національної безпеки, трендів в її забезпеченні та засобів досягнення безпечного стану. В цьому контексті держава повинна формувати необхідний концепт національної безпеки, який би поширювався інститутами громадянського суспільства у вигляді основних індикаторів розвитку та соціально-економічних показників стабільності.

Як зазначає Н. П. Стучинська жоден суб'єкт громадянського суспільства самостійно не може вирішити основних безпекових проблем. Тому поза увагою не має залишатися той факт, що наразі функції громадянського суспільства значною мірою реалізуються шляхом залучення партнерських державних (парламентських, урядових) структур, зацікавленого бізнесу, міжнародних організацій. Завдяки таким взаємозв'язкам унікальна концепція громадянського суспільства як «місця, де ми діємо заради загального блага» розширюється [6]. Отже реалізація безпечного потенціалу громадянського суспільства повинна відбуватися в тісній кооперації із державними інститутами, але в такий спосіб щоб громадянське суспільство не відчувало на собі імперативний вплив держави, продовжуючи бути незалежним.

Крім того, за результатами досліджень проведених Національним інститутом стратегічних досліджень, встановлено, що Серед пріоритетних напрямів використання безпекового потенціалу громадянського суспільства в умовах протидії зовнішній агресії має полягати в оновленні засадничих документів державної політики та нормативно-правових актів у безпековій сфері, зокрема, Закону України «Про основи національної безпеки України», Стратегії національної безпеки України, Воєнної доктрини України, участі у розробці інших документів та управлінських рішень на даному напрямі державної політики [3]. На нашу думку саме в цьому і розкривається основний соціальний капітал та потенціал громадянського суспільства, як суб'єкту забезпечення національної безпеки в Україні – формуванні нової парадигми, нового бачення потреб національної безпеки. Громадянське суспільство є провідником тих ідей та потреб, які формуються безпосередньо в суспільстві, в соціумі, тобто в середовищі на яке формально і спрямовується основний вплив держави при забезпеченні національної безпеки. Саме соціум і населення є об'єктом захисту від загроз, які продукує зовнішнє та внутрішнє середовище. Але ніхто крім нього і не може знати, які саме безпечні потреби необхідно задовольняти в першу чергу. Тому основна мета діяльності громадянського суспільства полягає у налагодженні діалогу із інститутами державної влади з метою формування у держави такого сприйняття проблем і потреб системи забезпечення національної безпеки, яке не створить негативних наслідків та додаткових ризикогенних факторів.

Держава реалізує безпекову політику в якості реакції на суспільні запити, а також з огляду на зовнішні загрози, які також екстраполюються в суспільстві створюючи необхідну платформу для їх реалізації. Така ситуація притаманна прихованому впливу або відвертим актам гібридної, інформаційної війни, коли зовнішні загрози, впливаючи на соціальний інтерес через суспільну свідомість формують необхідні передумови для соціальної напруги в середині країни. Така дестабілізація спрощує вирішенню завдань наступного порядку – тиску економічного, військового інформаційного на країну з боку країни-агресора. Тому завданнями інститутів громадянського суспільства є своєчасне виявлення подібних проблемних проявів, а точніше наслідків їх поширення в соціумі, і відповідна реакція.

Реакція може проявлятися не лише в безпосередній взаємодії інститутів громадянського суспільства із проблемним верствами заселення, соціальним прошарками чи окремими індивідами, але і шляхом передачі необхідної інформації державі, органам на які покладені прямі обов'язки забезпечення національної безпеки.

Але для такої взаємодії інститути громадського суспільства повинні мати необхідні канали комунікації із інститутами держави, які будують на засадах транспарентності державної політики, відкритості та взаємності. «За даними соціологічних опитувань, з 2017 р. у безпековому секторі лише ЗСУ, Національна гвардія та Державна служба України з надзвичайних ситуацій мали позитивний баланс суспільної довіри. Показово, що організація сектору безпеки, що має найбільшу довіру суспільства – ЗСУ – не тільки має найбільше навантаження щодо захисту суверенітету та територіальної цілісності України, а й є найбільш відкритою для участі добровольців і громадських активістів [5, с. 12-17]. Це демонструє те, що інститути громадянського обов'язково повинні залучатися до формування та реалізації політики національної безпеки. Вони не є тими утвореннями, які апіорі здатні та готові долучатися до державно-управлінських процесів. Слід чутко усвідомлювати, що інститути громадянського суспільства це в першу чергу провідники саме суспільної думки, національних інтересів та тієї системи принципів, яка приймається соціумом, пропагується та реалізується ним.

Таким чином, громадянське суспільство в сучасних умовах розвитку без пекового середовища,

соціальних технологій, інформаційних технологій, а також враховуючи ті загрози української державності на які наголошує політичне керівництво країни, є дійсно одним із найбільш потужних та невикористаних на сьогодні потенціалів і джерел реалізації ефективних без пекових заходів, пошуку нових інструментів забезпечення національної безпеки, підвищення ефективності інституційної взаємодії в означеній сфері.

Висновки. Підводячи підсумки слід зауважити на тому, що потенціал громадянського суспільства в контексті забезпечення національної безпеки проявляється в наступних аспектах:

По-перше, громадянське суспільство є інституціоналізованою мережею соціальних, публічно-політичних взаємозв'язків, в яких розкриваються соціальні потреби в безпековій сфері. Тому інститути громадянського суспільства для держави, а особливо для органів державної влади, на які покладено обов'язок у забезпеченні національної безпеки виступають джерелом необхідної інформації стосовно реальності суспільних потреб та запитів на забезпечення національної безпеки.

По-друге, громадянське суспільство через свою мережеву будову та стійкість комунікативних каналів генерує соціальний капітал, необхідний для трансформування підходів та інструментів забезпечення національної безпеки. За допомогою публічного обговорення, формування суспільної думки, інструментів петицій та звернень відбувається уточнення стратегічно важливих нормативно-правових актів в сфері забезпечення національної безпеки. В такий спосіб держава отримує релевантний, достовірний зворотній зв'язок від суспільства стосовно дієвості та раціональності існуючих інструментів забезпечення національної безпеки та пошуку шляхів підвищення їх ефективності.

По-третє, громадянське суспільство через інструмент он-лайн комунікацій, соціальні мережі здійснює моніторинг існуючих ризикогенних факторів в соціумі, виявляє їх та мінімізує, або залучає до цих процесів державні органи.

Загалом, нам видається що максимізація ефективності реалізації потенціалу громадянського суспільства в процесах забезпечення національної безпеки розкривається через більш плідну співпрацю держави та громадянського суспільства на засадах цілковитої незалежності останнього.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Корнієвський О. А. Громадські об'єднання у системі національної безпеки України : дис. ... д. політ. наук : спеціальність 23.00.02. Київ, 2011. 415 с.
2. Мошинський Р. Інститути громадянського суспільства в Україні: соціально-правова спрямованість політичних процесів та їх вплив на національну безпеку. *Вісник Національної академії державного управління при Президенті України*. 2013. № 2. С. 184-192.
3. Опалько Ю.В. Використання потенціалу громадянського суспільства для забезпечення національної безпеки України в умовах зовнішньої агресії: аналітична записка. – Київ: Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1565>.
4. Смолянук В. Ф. Системні засади національної безпеки України. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2018. №2 (37). С. 107-127.
5. Стейка Україна: держава, громадянське суспільство та національна безпека: за заг. ред. Теперік Д. – Таллінн: Міжнародний центр оборони та безпеки. 2018. 40 с.

6. Стучинська Н. П. Громадянське суспільство як суб'єкт забезпечення економічної безпеки. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2015. № 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.

7. Стучинська Н. П. Безпекові можливості громадянського суспільства: економічний аспект. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 21. С. 142-146.

8. World Economic Forum (2013): The future role of civil society, Geneva: World Economic Forum, http://www3.weforum.org/docs/WEF_FutureRoleCivil#Society_Report_2013.pdf.

9. World Bank (2009): World Bank — Civil Society Engagement: Review of Fiscal Years 2007—2009, Washington DC: World Bank, <http://siteresources.worldbank.org/CSO/Resources/CivilSociety#Book2009final.pdf>.